

Güneş, Ay ve Yıldızların Bursevî'nin (ö. 1137/1725) İşârî Yorumlarındaki Yeri

Doç. Dr. İskender ŞAHİN | ORCID 0000-0002-0535-5762 | iskender.sahin@ikcu.edu.tr

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir anabilim Dalı, İzmir, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/024nx4843>

Öz

Güneş, çevresindeki tüm varlıklar için adeta hayat bahşeden ısı ve ışık kaynağıdır. Onun sayesinde canlılar yaşamlarını devam ettirmekte ve hayatları düzene girmektedir. Onların olgunlaşması, beslenmesi ve başka ihtiyaçlarının giderilmesi ancak güneşle mümkün olabilmektedir. Ay, daha ziyade geceleyin gökyüzünde parlak olarak gözükmesi hasebiyle insanlığa önemli katkılar sunmaktadır. Bir aylık zamanın belirlenmesinde ayın şekilsel evreleri dikkate alınmaktadır. Özellikle İslam'ın farz ibadetlerinden olan orucun başlama başlangıcı ayın hilal evresi ile tayin edilmektedir. Gökyüzünde geceleyin parlayan yıldızlar, insanoğlunun estetik ve sanat yönünü derinden etkilemiş ve bu yönüyle daima ilham kaynağı olmuştur. Güneş, ay ve yıldızlar Kur'ân'da birçok âyette zikredilmekte, bunların özellikleri ve insanlığa olan faydalarından haber verilmektedir. İşârî boyutlu tefsirler, âyetlerin zahir anlamlarının yanında batın anlamlarına da yer vermeleri yönüyle büyük bir öneme sahiptir. Özellikle âyetlerde zikredilen metaforların, insanın varoluşu, maddi ve manevi yaşamı ve Allah ile ilişkileri bağlamında nasıl bir anlam alanı oluşturduğu ve hangi görevleri üstlendiği hususlarının tespitinde işârî tefsirlerin oldukça zengin bir kaynak olduğu kanaatindeyiz. Çünkü bu türden eserleri kaleme alan müfessirler, aynı zamanda sembolik bir dil kullanan ve sembollerin sınırlarını çözmede oldukça etkin olan tasavvuf erbabı kimseler olup Kur'ân kavramlarının sembolik yönlerini ve içerdikleri manaları rahat bir şekilde ortaya çıkarabilmektedirler. İsmail Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'-beyân* adlı geniş hacimli işârî tefsiri bu türden kıymetli bir kaynaktır. Makalede, Kur'ân'da önemli bir yere sahip olan güneş, ay ve yıldızların Bursevî'nin işârî yorumundaki yerinin ne olduğu konusu ele alınacaktır. Çalışmamızın, Bursevî örneğinde gök cisimlerinin bir işârî tefsirde hangi çerçeveden ele alındığını ve nasıl bir anlam alanı içerisine dâhil edildiğini tespit etme noktasında tefsir

sahasına katkıda bulunacağını hedeflemekteyiz.

Anahtar Kelimeler

Tefsir, Bursevî, Güneş, Ay, Yıldızlar, Metafor, İşârî yorum.

Atıf Bilgisi

Şahin, İskender. "Güneş, Ay ve Yıldızların Bursevî'nin (ö. 1137/1725) İşârî Yorumlarındaki Yeri". *Nisar* 3 (Kasım 2023), 27-46.

Geliş Tarihi	21.08.2023
Kabul Tarihi	27.09.2023
Yayın Tarihi	30.11.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - Turnitin
Etik Bildirim	nisardergisi@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Place of the Sun, Moon and Stars in Bursevî's (d. 1137/1725) Ishari Interpretations

Doç. Dr. İskender ŞAHİN | ORCID 0000-0002-0535-5762 | iskender.sahin@ikcu.edu.tr

Associate Professor, İzmir Kâtip Çelebi University, Faculty of Theology,

Department of Tafsir, İzmir, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/024nx4843>

Abstract

The sun is a source of heat and light that gives life to all beings around it. Thanks to him, living things continue their lives and their lives are in order. Their maturation, nutrition and other needs can only be met by the sun. The moon makes great contributions to humanity, mostly because it appears brightly in the night sky. The morphological phases of the moon are taken into account in determining the time of a month. The beginning of fasting, which is one of the obligatory worships of Islam, is determined by the crescent phase of the moon. The stars shining in the sky at night have deeply affected the aesthetic and artistic aspects of human beings and have always been a source of inspiration. The sun, moon and stars are mentioned in many verses in the Qur'an, and their properties and benefits to humanity are given. Ishari-dimensional commentaries have a great importance in that they give the meanings of the verses as well as the outward meanings of the verses. We are of the opinion that ishari tafsir is a very rich source in determining what kind of a meaning field the metaphors mentioned in the verses create in the context of human existence, material and spiritual life and relations with Allah and what tasks they undertake. Because our commentators, who wrote such works, are also Sufi connoisseurs who use a symbolic language and are very adept at solving the secrets of symbols, and they can easily reveal the symbolic aspects of the Qur'anic concepts and the meanings they contain. İsmail Hakkı Bursevî's extensive ishari commentary named Rûhu'-beyân is such a valuable resource. In the article, the place of the sun, moon and stars, which have an important place in the Qur'an, in Bursevî's ishari interpretation will be discussed. We hope that our study will contribute to the field in determining from which framework the celestial bodies are handled in an ishari interpretation and what kind of meaning they are included in the example of Bursevî.

Keywords

Tafsir, Bursavi, Sun, Moon, Stars, Metaphor, Ishari interpretation.

Citation

Şahin, İskender. "Güneş, Ay ve Yıldızların Bursevî'nin (ö. 1137/1725) İşârî Yorumlarındaki Yeri". *Nisar* 3 (Kasım 2023), 27-46.

Date of Submission	21.08.2023
Date of Acceptance	27.09.2023
Date of Publication	30.11.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	nisardergisi@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Güneş, evrendeki canlı varlıklar için adeta hayat bahşeden ısı ve ışık kaynağı olması hasebiyle oldukça önemli bir yere sahiptir. Onun sayesinde canlılar yaşamlarını devam ettirmekte ve hayatları düzene girmektedir. Onların olgunlaşması, beslenmesi ve başka ihtiyaçlarının giderilmesi sadece güneşle mümkün hale gelebilmektedir. Yeryüzünün yaşanabilir hale gelmesinde de yine güneşin çok büyük etkisi vardır. Güneş gece ve gündüzün oluşmasına da katkıda bulunmaktadır. Bunun yanında ayın gökyüzünde çeşitli şekillerde parlak olarak gözükmesi güneş sayesinde gerçekleşmektedir. Bu münasebetle zamanın tahsisinde ve taksiminde güneş birinci derece öneme sahiptir. Gece ve gündüz yön tayin etmede yine güneş daima ilk sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ay, daha ziyade güneş kaybolduktan sonra gökyüzünde parlak olarak gözükmesi yönüyle insanlığa büyük katkılar sunmaktadır. Bir aylık zamanın tayin edilmesi ayın şekilsel evreleri dikkate alınmak suretiyle gerçekleşmektedir. Özellikle İslam'ın farz ibadetleri arasında yer alan oruç, hilal ayın gökyüzünde gözükmesiyle başlamaktadır. Bununla birlikte gecele karanlığında özellikle çöl bölgelerinde yolculuk yapan kimseler yön tayin etmede ay ışığından istifade etmektedirler.

Gökyüzünde geceleyn parlayan yıldızlar, insanoğlunun estetik ve sanat yönünü derinden etkilemiş ve bu yönüyle daima ilham kaynağı olmuştur. Yıldızlar, aynı zamanda karanlık bir gecede yolunu kaybeden veya yolculuğa çıkan kimseler için de bir yol gösterici olma özelliğini haizdir.

Diğer taraftan güneş, ay ve yıldızlar Kur'ân'da birçok âyette zikredilmekte, bunların özellikleri ve insanlığa olan faydalarından haber verilmektedir.¹ İlgili âyetler, bu gök cisimleri üzerinden insanlığa Allah'ın ilminin ve kudretinin varlığı çepeçevre kuşattığı, her şeyin O'na boyun eğdiği ve O'nun takdiri ile hareket ettiği, bu cisimler üzerinde derinlemesine tefekkür mekanizmasının çalıştırıldığı takdirde insanın hakikate giden yolunu bulabileceği mesajını vermektedir. Âyetlerde zikredilen Hz. İbrahim'in hakikate ulaşmada yıldızlar, ay ve güneş üzerinde yoğunlaşması oldukça çarpıcı bir örnektir.² Bununla birlikte Hz. Yusuf'un ileride yaşayacağı bir hakikatin rüya vasıtasıyla önceden haber verilmesinde söz konusu gök cisimlerin birer rumuz olarak takdir edilmesi de oldukça önemli bir hususa işaret etmektedir.³

¹ el-Bakara 2/258; el-En'âm 6/77-79, 96-97; el-A'râf 7/54; Yunus 10/5; er-Ra'd 13/2; İbrahim 14/33; en-Nahl 16/12, 16; el-Enbiyâ 21/33; el-Furkân 25/61; en-Neml 27/88; el-Ankebût 29/61; Lokman 31/29; el-Fâtır 35/13; Yâsîn 36/38, 40; es-Sâffât 37/5-6, 88; ez-Zümer 39/6; el-Fussilet 41/12, 37; en-Necm 53/1, 49; er-Rahmân 55/5, 17; el-Vâkıa 56/75-76; el-Müddessir 74/32; en-Nebe 78/13; et-Tekvîr 81/1-2.

² el-En'âm 6/77-79.

³ Yusuf 12/4.

Kur'ân'ın hakikatlerini muhataplara açıklamak üzere alimler pek çok tefsir kaleme almışlardır. Bu eserler içerisinde ayetlerin işârî boyutlarına değinen tefsirler, âyetlerin zahir anlamlarının yanında batın anlamlarını da vermeleri yönüyle oldukça mühim bir yere sahiptir. Özellikle Kur'ân'da zikredilen metaforların, insanın varoluşu, maddi ve manevi yaşamı ve Allah ile ilişkileri bağlamında nasıl bir anlam alanı oluşturduğu ve hangi görevleri üstlendiği hususlarının tespitinde işârî tefsirlerin oldukça zengin bir kaynak olduğu kanaatindeyiz. Çünkü bu türden eserleri kaleme alan müfessirlerimiz, aynı zamanda sembolik bir dil kullanan ve sembollerin sırlarını çözmeye oldukça mahir olan tasavvuf erbabı kimseler olup Kur'ân kavramlarının sembolik yönlerini ve içerdikleri manaları rahat bir şekilde ortaya çıkarabilmektedirler.

İsmail Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'-beyân* adlı geniş hacimli işârî tefsiri bu türden oldukça mühim bir kaynaktır. Makalede, Kur'ân'da önemli bir yere sahip olan güneş, ay ve yıldızların Bursevî'nin işârî yorumundaki yerinin ne olduğu konusu ele alınacaktır. Bu üç gök cismi genellikle birlikte değerlendirildikleri için⁴ konu işlenirken bu birlikteliğe dikkat edilecek ve bir arada ele alınacaklardır. Burada, birçok eser kaleme alan ve bu yönüyle oldukça velûd bir müellif olan Bursevî'nin sadece *Rûhu'-beyân*'ı kaynak olarak kullanılacaktır. Görebildiğimiz kadarıyla işârî tefsir çerçevesi konu ile ilgili herhangi bir çalışma yapılmış değildir. Fakat bununla birlikte güneş, ay ve yıldızların Muhyiddîn İbn Arabî'nin (ö. 638/1240) *Futûhât*'ında nasıl sembolize edildiğine dair Osman Nuri Karadayı tarafından telif edilen "İbnü'l-Arabî'de Güneş-Ay-Yıldız Sembolizmi" başlıklı bir makale mevcut olup tasavvuf alanında telif edilmiştir.⁵ Çalışmamızın, Bursevî örneğinde gök cisimlerinin bir işârî tefsirde hangi çerçeveden ele alındığını ve nasıl bir anlam alanı içerisine dâhil edildiğini tespit etme noktasında sahaya katkıda bulunacağını ümit etmekteyiz.

1. Güneş, Ay ve Yıldızlar-Allah'ın Sıfat ve İsimleri

Bursevî, güneş, ay ve yıldızları değerlendirirken onların ilahi düzen içerisinde var oluşlarının nerede durduğunu ortaya koymaktadır. O, bu noktada ilgili gök cisimlerini Allah'ın sıfat ve isimleri ile ilişkilendirmektedir. Nitekim Bakara suresinde yer alan "*...Allah dileyeydi elçilerin ardından gelen insanlar, kendilerine bunca açık delil geldikten sonra birbirleriyle savaşmazlardı; lâkin farklı yollara yöneldiler. Bu sebeple kimileri iman etmiş, kimileri de inkâr etmişlerdir. Allah dileyeydi aralarında savaşmazlardı fakat Allah dilediğini*

⁴ el-Bakara 2/258; el-En'âm 6/77-79, 96-97; el-A'râf 7/54; Yunus 10/5; er-Ra'd 13/2; İbrahim 14/33; en-Nahl 16/12, 16; el-Enbiyâ 21/33; el-Furkân 25/61; en-Neml 27/88; el-Ankebût 29/61; Lokman 31/29; el-Fâtır 35/13; Yâsîn 36/38, 40; es-Sâffât 37/5-6, 88; ez-Zümer 39/6; el-Fussilet 41/12, 37; en-Necm 53/1, 49; er-Rahmân 55/5, 17; el-Vâkıa 56/75-76; el-Müddessir 74/32; en-Nebe 78/13; et-Tekvîr 81/1-2.

⁵ Osman Nuri Karadayı, "İbnü'l-Arabî'de Güneş-Ay-Yıldız Sembolizmi", *EKEV Akademi Dergisi*, 25/86, 2021, ss. 449-466.

yapar”⁶ mealindeki âyetin tefsirinde hayrın, şerrin, imanın ve küfrün Allah’ın dilemesine bağlı olduğunu belirttiikten sonra *Ravzatu’l-ahyâr*⁷ adlı eserden naklederek hakiki müessirin Allah olduğunu, gök cisimlerinin ise birer sebep olduklarını belirtmiştir. Buna göre güneş, Allah’ın “Hayy” isminin mazharı olurken, ay ise “Kâbil” isminin mazharıdır. Bununla birlikte Bursevî diğer yıldızlara da yer vermekte ve Zühre yıldızının “Mürîd”, Utarit yıldızının “Müskıt”, Merih yıldızının “Kadir”, Müşteri yıldızının “Âlim” ve Zühhal yıldızının “Cevvâd” isminin mazharları olduğuna da temas etmektedir. Daha sonra müellif Allah’ın isimlerinin aslının hayat, ilim, kudret ve irade olmak üzere dört isme dayandığını, İsrail’in “Hayy” isminin, Cebrail’in “İlim” ve “Kelam” sıfatlarının, bu meyanda onun ilme göre Rûhu’l-kudüs ve kelama göre ruhu’l-emin olduğunu, bundan dolayı vahiy getirdiğini, Mikail’in “İrade” sıfatının mazharı olduğunu, bundan dolayı rızıkların taksimatı ile görevlendirildiğini, Azrail’in ise “Kudret” sıfatının mazharı olduğunu beyan etmektedir.⁸ Bursevî’nin bu açıklamasından onun, Allah’ın iradesi, gök cisimleri ve gaybî varlıklar arasında bir ilişki kurduğu ve böylece gerek zahirden gerek batından açığa çıkan tesirlerin nihâyetinde Allah’ın sıfatlarının ve isimlerinin tecellisinden başka bir şey olmadığı yönünde bir kanaate sahip olduğu anlaşılmaktadır.

2. Güneş, Ay ve Yıldızlar-Taayyün Mertebeleri

Bursevî, Yunus suresindeki “*Güneşi aydınlattı/ziya, ayı ise aydınlık/nur yapan, yılların sayısını ve hesaplamayı bilesiniz diye ona menziller belirleyen O’dur. Allah bütün bunları hikmet ve fayda esasına göre yarattı...*”⁹ âyetini tefsir ederken burada güneş ve ay üzerinde durmakta ve bunları taayyün mertebeleri arasında zikretmektedir. Rahmanî nefesin zâhirinin harflerinin de ayın menzillerinin sayısı kadar menzillerinin olduğunu söyleyen müellif, bunların taayyünât olarak isimlendirmekte ve sırasıyla zikretmektedir. Bunlar sırasıyla akl-ı evvel, nefs-i külliyye, tabiat-ı külliyye, hebâ’, şekl-i küllî, cism-i küllî, arş, kürsî, felek-i atlas, menziller, Keyvân (Zühhal, Satürn) seması, Müşterî (Jüpiter) seması, Merih (Mars) seması, Güneş seması, Zühre (Venüs) seması, Utarid (Merkür) seması, Ay seması, ateş, hava, su, toprak, maden, nebât, hayvan, melek, cin ve insan mertebeleridir.¹⁰ Müellif, daha sonra şeyhinin *Lâihâtü’l-berkıyyât* adlı eserinden özetle nakilde bulunmakta, ilahi mertebeler içerisinde güneşin ulûhiyet mertebesine, ayın rubûbiyet mertebesine işaret ettiğini belirtmektedir. O,

⁶ Bakara 2/253.

⁷ Esere ulaştık fakat Bursevî’nin naklettiği bilgiyi eserde bulamadık. Muhammed b. Kasım el-Amasî, *Ravzatu’l-ahyârî’l-müntehâb min rebî’l-ebâr*, Haleb: Dâru’l-Kalemi’l-Arabî, 1423.

⁸ İsmail Hakî Bursevî, *Rûhu’l-beyân* Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts., 1/396.

⁹ Yunus 10/5.

¹⁰ Bursevî, 4/16.

devamında afaki/dış âlemdaki varlık mertebeleri içerisinde güneşin arş ve kalem mertebesine, ayın kürsî ve levh mertebesine işaret ettiğini, enfüsi/iç âlemdaki varlık mertebeleri içerisinde ise güneşin sır mertebesine, ayın da ruh mertebesine işaret ettiğini zikretmektedir.¹¹ Bursevî'nin vermiş olduğu bu malumat, güneşin ve ayın tasavvufun çerçevesini çizmiş olduğu varlık mertebeleri içerisinde yer aldığını açıkça ortaya koymakla birlikte Kur'ân'da zikri geçen bu iki gök cisminin sûfi bakış açısından nasıl bir anlam değeri kazandığını anlamamıza da yardımcı olmaktadır.

Müellif, Mü'min suresinde geçen “*O'nun dereceleri yüksektir, arşın sahibidir; buluşma günü hakkında uyarıda bulunması için kullarından dilediğine iradesiyle vahyi/ruhu ilka eder*”¹² âyetini tefsir ederken de yukarıdaki zikrettiğimiz gök cisimleri ve unsurlardan meydana gelen katmanlı yapıya atıfta bulunmakta, bunların birtakım ilahi dereceler ve rahmani mertebeler olduğunu, âyette zikredilen “refu'd-derecât” ifadesinin bu katmanlı yapıya karşılık geldiğini belirtmektedir. Akabinde insanoğlunun bu katmanlar içerisindeki yerine de dikkat çekmekte ve onun Allah'ın “Refi” isminin mazharı olan mertebede açığa çıktığını ve böylece maddi ve manevi hükümranlığın kemale erip tamamlandığını ifade etmektedir.¹³

Bursevî, Meryem suresindeki “*Onu yüce bir makama yükselttik*”¹⁴ âyetini değerlendirirken güneş feleğini daha da detaylandırmakta ve konuyla ilgili birtakım hususlara da temas etmektedir. O, bu çerçevede Hz. İdris'in ruhaniyetinin makamının en yüce felek olan güneş feleğinde olduğunu açıklamaktadır. Âyetin Hz. İdris'in yüceliğine ve makamının yüksekliğine işaret ettiğini belirten müellif, onun yüceliğinin de makamındaki yükseklikten kaynaklandığının altını çizmektedir. Müellif, makam yüksekliğinin, altındaki felekî ve unsurî kürelere ve bütün feleklere nispetle derecesinin yüksekliğine göre olduğunu beyan etmektedir. Bu noktada en yüce feleğin güneş feleği olduğuna atıf yapmaktadır. Zira güneş feleği, Zühre, Utarit, Ay, Ateş, Hava, Su ve Toprak kürelerinin üstünde yer almaktadır. Güneş feleğinin üstünde ise Merih, Müşteri, Zuhal, sabit yıldızlar, Atlas, Kürsî ve Arş felekleri mevcuttur. Bunlar içerisinde mertebe ve derece olarak mekânların en yükseği tüm feleklerin kutbu olan güneş feleğidir. Zira feyiz, bu feleğin ruhaniyetinden diğer feleklere ulaşmakta ve diğer felekler de güneş feleğinden nurunu almaktadır.¹⁵

Bununla birlikte Bursevî, güneşin mertebe ve şeref bakımından aya ulaşamayacağı yönünde aksi kanaat bildirenlerin fikirlerini de aktarmayı ihmal etmemektedir. Yâsîn suresinde yer alan: “*Ne güneş aya yetişebilir ne de gece gündüzü geçebilir. Her biri bir*

¹¹ Bursevî, 4/16, 5/139.

¹² el-Mü'min 40/15.

¹³ Bursevî, 8/165.

¹⁴ Meryem 19/57.

¹⁵ Bursevî, 5/342.

yörüngede yüzüp gider"¹⁶ âyetinin tefsirinde isim vermeksizin "büyüklerden biri" ifadesiyle bu yöndeki sözlerini nakletmektedir. Buna göre Allah ariflere bir tenbih olması için Müslümanların kullandığı ayları güneşe göre değil aya göre takdir etmiştir. Çünkü Allah'ın "*Ne güneş aya yetişebilir*" şeklindeki buyruğu üzerinde tefekkür eden kimse için ayın alameti zahir olan âlemden silinmiştir. Bu buyruktan güneşin şerefine ve mertebesinin aya ulaşamayacağı anlaşılmaktadır. Bu, Allah'ın Hz. Muhammed'in ümmetine bahsettiği, onların içlerinde icra etmiş olduğu ve gizlediği alametleri örtmek için bir kuvvetlendirme durumudur. Bir başka ifadeyle Hz. Peygamberin ümmetinin alametleri, ayın alameti gibi çoğu zaman zuhurlarında açık değildir. Zira onların batınlarında yer alan ilimler, keşifler, hakikatler ve olağanüstü hallerin eserleri demek olan kerametleri ahirette zahir olacak demektir.¹⁷ Bursevî net bir şekilde beyan etmese de ayın mertebesinin güneşten daha üstün olduğu yönündeki bu kanaati bildiren kimse muhtemelen Hz. Peygamberin ümmetini ay, diğer ümmetleri ise güneş ile değerlendirip bir mukayese gitmiş olmalı ki böyle bir sonuca varmıştır.

Bursevî'nin güneş ve ay ile ilgili olarak üzerinde durduğu bir başka husus, bu iki gök cisminin tıpkı insanlar gibi canlı oldukları ve felekî nefislerinin olduğudur. Yukarıda zikrettiğimiz Yasin suresindeki ilgili âyetin tefsirinde bu meseleye temas eden müellif, âyette akıllıları ifade etmek üzere kullanılan ifade kalıbının gök cisimleri için de kullanılmış olmasından hareketle bu kanaate ulaşmaktadır. Çünkü söz konusu cisimlerin hareketlerinin ilk unsurları, kendi zatlarında feleklerin maddelerinden bağımsız fakat hareketlerinde feleklere bağlı cevherlerdir. Ehlullah'ın/tasavvuf erbabının indinde âlemden cansız hiçbir şeyin olmadığını, dolayısıyla bu cevherlere "felekî nefisler" denildiğini belirten Bursevî, hayat sırrının ister göklerde isterse yerde olsun her şeye, özellikle de kevnî taayyünün iki gözü olan güneşe ve aya sirâyet ettiğinin altını çizmektedir.¹⁸

Diğer taraftan Bursevî, güneşin ve ayın yaratılışı ile ilgili olarak da birtakım malumat vermektedir. Nebe suresindeki "*Isı ve ışık saçan bir kandil meydana getirdik*"¹⁹ âyetini değerlendirirken kaynak belirtmeksizin güneşin ve ayın arşın nurundan yaratıldığı, bu iki kaynağın kıyamet vaktinde tekrar arşın nuruna geri dönecekleri şeklinde bir bilgi nakletmektedir. Devamında Muhyiddin İbn Arabî'nin *Futûhât*'ından nakille yıldızların tamamının ahirette cehennemde olacağını, güneşin ve ayın batmalarının da yine aynı şekilde cehennemde devam edeceğini belirtmektedir. Güneş ve ay ile ilgili iki görüşün birbirleriyle tezatmış gibi görüldüğünün farkında olan ve bunları birbirleriyle uzlaştırma yoluna giden Bursevî, her iki gök cisminin hem nur

¹⁶ Yâsîn 36/40.

¹⁷ Bursevî, 7/402.

¹⁸ Bursevî, 7/403.

¹⁹ en-Nebe 78/13.

hem de ısı taşıdıklarını, bunlarda mevcut olan nur kabilinden olan hususların Allah'ın arşı ile bitişeceklerini, çünkü bunların herhangi bir maddi varlıklarının söz konusu olmadığını, oysa maddi varlığı olan şeylerin zulmet ve kesafetle mündemiç olduklarını, dolayısıyla güneş ve aydaki ısı kabilinden olan unsurların maddi varlıklarıyla birlikte ateşle birleşeceklerini beyan etmektedir.²⁰ Kısaca ifade etmek gerekirse güneş ve aydaki bu iki unsurun her biri kendi aslına döneceklerdir. Müellifin böyle bir görüşte olmasının, güneşi ve ayı canlı kabul etmesinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Çünkü tasavvufta canlı varlıklar ruh ve madde şeklinde düalist bir yapı olarak değerlendirilmekte ve her bir yapı ait olduğu yere dönmektedir. Nitekim insan öldüğünde kesafet olan bedeni ait olduğu toprağa, ruhu da ait olduğu Hakka yükselmektedir.

Bursevî konu ile ilgili açıklamalarına devam etmekte ve burada güneşi ve ayı Hz. Peygamberin nuru ile ilişkilendirmektedir. O, esasen zahir olanın güneş ve ayın Hz. Peygamberin nurundan yaratılmış olduğu için bu ikisinin nurlarının Hz. Peygamberin nuru ile bitişmesini gerektirdiği şeklinde bir itirazın olabileceğini de göz önünde bulundurmakta ve bu itirazı da arş ve kürsinin Hz. Peygamberin nurundan, güneş ve ayın ise arşın nurundan yaratılmış olduğu şeklinde cevaplamaktadır. O, devamında bu iki gök cisminin haddizatında dolaylı bir şekilde Hz. Peygamberin nurundan var edildiğini, bunların nurunun Hz. Peygamberin nuru ile bitişik olduğunu beyan etmektedir.²¹

3. Güneş ve Ayın Metafor Olarak Kullanımı

Bursevî, müfessir olmanın yanında aynı zamanda bir sûfi olması hasebiyle âyetleri tasavvufi çerçeveden yorumlarken hakikatleri daha iyi ifade edebilmek için sahip oldukları birtakım özellikleri nedeniyle güneşi, ayı ve yıldızları metafor olarak kullanmaktadır. Onun işârî yorumlarında kullanmış olduğu en önemli metaforlar arasında yer alan güneş ve ay, tefsirinde genellikle birlikte zikredilmektedir. O, genellikle tasavvuf ile ilgili mevzuları açıklarken güneşe, aya ve yıldızlara atıfta bulunmakta ve bu yolla benzetmeler veya kıyaslamalar yapmak suretiyle meseleyi aydınlatmaktadır.

3.1. Güneş ve Ay-Ruh ve Kalp

Müellif, birçok yerde güneşi ve ayı ruh ve kalp ile ilişkilendirmekte bu iki cisim üzerinden ruh ve kalp ile ilgili hususları açıklamaktadır. Yunus suresindeki “Güneşi aydınlatıcı/ziya, ayı ise aydınlık/nur yapan, yılların sayısını ve hesaplamayı bilesiniz diye ona

---

²⁰ Bursevî, 10/297.

²¹ Bursevî, 10/297.

menziller belirleyen O'dur. Allah bütün bunları hikmet ve fayda esasına göre yarattı..."²² âyetini yorumlarken müellifin böyle bir benzetmeye gittiğini görmekteyiz. Nitekim Necmuddin Kübra'nın (ö. 618/1221) *Tevilatu'n-necmiye* adlı tefsirinden nakilde bulunarak Allah'ın ruhu tıpkı bir güneş gibi ziyası olan bir nurani olarak yarattığını, kalbi de nuru ve zulmeti kabul edebilen ay gibi oldukça parlak olarak, bununla birlikte nefsi de dünya gibi zulmânî olarak var ettiğini beyan etmektedir. Bursevî devamında her ne vakit kalp ayının ruh güneşinin karşısına düşerse onun nuruyla aydınlandığını, yine aynı şekilde kalp ayının nefis dünyasının karşısına düşmesi halinde ise nefis dünyasının karanlığının kalp ayının üzerine yansıdığını ifade etmektedir.²³ O, Şems suresindeki "*Güneşe ve onun aydınlığına yemin olsun ki*"²⁴ âyetinin de yine ruh güneşine işaret ettiğini, bu ruh güneşinin insan bedenine yayılan, nefsin üzerine yayılan ışığının mevcut olduğuna ve hem ruh güneşine hem de onun nefsin üzerine yayılan ışığına yemin edildiğini belirtmektedir.²⁵

Nahl suresindeki "*O, geceyle gündüzü, ayla güneşi hizmetinize verdi; yıldızlar da O'nun emrine boyun eğmişlerdir. Bunda aklını kullanan bir topluluk için önemli ibretler vardır. Sizin için yerden türlü renklerde bitirdiği şeyler de böyle; bunda da düşünüp taşınan bir topluluk için büyük ibret vardır*"²⁶ âyetlerinin tefsirinde de Bursevî güneşi ve ayı ruh ve kalp ile ilişkilendirmiştir. Nitekim âyette geçen "gece"yi beşeriyet gecesi, "gündüz"ü de ruhaniyet gündüzü, "güneş"i ruh güneşi ve "ay"ı da kalp ayı olarak değerlendirmektedir. Daha sonra âyette ifade olunan "yıldızlar"a temas etmekte ve bunların da insanın kuvvelerine ve beş duyusuna tekabül ettiğini belirtmektedir. Tüm bunların Allah'ın emri ile hareket ettiğini belirten Bursevî, bunların tümünün şeriat ve tarikat esaslarına uygun olarak kullanılması gerektiğini, bunun da velâyet ve basiret mevzuunda mahir, hidâyete erdirmede tasarruf ve inâyet sahibi kâmil bir tabibin tedavi etmesi ile mümkün olabileceğini dile getirmektedir.²⁷

Bursevî'nin gök cisimleri ile kalpteki imana dair hususları ilişkilendirdiği bir başka âyet Furkân suresinde yer almaktadır. "*Gökte yıldızları oluşturan, yine orada bir ışık kaynağı ve aydınlatan bir ay yaratan (Allah) yücedir*"²⁸ mealindeki âyet üzerinde duran müellif, burada gök cisimleri ile kalp arasında bir bağlantı kurmakta, *Arâisu'l-Kur'ân* adlı

²² Yunus 10/5.

²³ Karşılaştırma için bk.: Ahmed b. Ömer b. Muhammed Necmuddîn el-Kübrâ, *et-Te'vilâtu'n-necmiye fi tefsiri'l-işârî ve's-sûfî*, thk. Ahmed Ferid el-Mizyâdî, Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2009, 3/221; Bursevî, 4/13.

²⁴ eş-Şems 91/1.

²⁵ Bursevî, 10/440.

²⁶ en-Nahl 16/12-13.

²⁷ Bursevî, 5/18.

²⁸ el-Furkân 25/61.

eserden²⁹ naklederek semanın koç, yengeç, boğa gibi burçlarının güneşin ve ayın yörüngeleri olduğunu ve kalbin de tıpkı bunun gibi iman, marifet, akıl, yakîn, İslam, ihsan, tevekkül, havf, recâ, muhabbet, şevk ve veleh gibi burçlara sahip olduğunu belirtmektedir. O, devamında gökyüzünde güneş kandilinin ve ayın ışığının bulunduğunu, buna karşılık kalpte de iman ve ikrar kandilinin ve marifet ayının bulunduğunu ve iman ve marifet nurunun dilde zikrullah ile gözde ibret ile diğer organlarda ise taat ve hizmet ile parladığını ifade etmektedir. Bursevî, daha sonra görüşleri teyit edici mahiyette *Tevilatu'n-necmiye*'den de nakilde bulunmakta³⁰ ve burada da söz konusu âyetin kalplerin semasına, menzillerin ve makamların burçlarına işaret olduğu bilgisini aktarmaktadır. Buna göre kalbin on iki menzili vardır ve bunlar da sırasıyla tevbe, zühd, havf, recâ, tevekkül, sabır, şükür, yakîn, ihlas, teslim, tevîz ve rızadır. Bunların tümü ahval gezegenlerinin menzilleri olup tecelli güneşi ve marifet ayı, şevk Zühre'si, muhabbet Müşteri'si, keşf Utarit'i, fenâ Merih'i ve beka Zuhâl'i de bu menzillerdendir.³¹

3.2. Güneş-Ay ve İlahî kemâl-İnsânî kemâl

Bursevî, işârî yorumunda bazen güneşi ve ayı ilahi kemal ve insani kemal olarak değerlendirmektedir. Nitekim Şems suresinde yer alan “ışığı ardından geldiğinde aya yemin olsun ki”³² âyetini açıklarken mürşidi Atpazârî Osman Fazlı Efendi'nin *Lâihâtü'l-berkyyât* isimli eserinden nakille güneşin ilâhî kemâlî ekmelî hakikate, ayın da insânî kemâlî ekmelî hakikate işaret ettiğini belirtmektedir. Devamında mevzuu daha da derinleştiren müellif, ayın, yaratılışından kıyamete kadar gece vakitlerinde güneşin nurunun ve zuhurunun tecelli ve zuhur mahalli olduğunu, böylece gece erbabının karanlıklarda varacakları yere yürürken yollarını bulduklarını belirtmektedir. Hemen akabinde ise insânî kemalî ekmelî hakîkatin de tıpkı bu şekilde olduğunu, bu hakîkatin de sonsuza kadar ilâhî kemâlî ekmelî hakîkatin kâinâtteki nûrunun ve zuhûrunun tecellîgâhı ve mazharı kılındığını beyan etmektedir. Bu, kainat erbabının kesret âleminde ve manevi mertebelerde vücub âlemine urûc ve imkan âlemine nüzul esnasında seyr-ü süluk ederken kainatın karanlıklarında yollarını kaybetmemeleri için böyledir.³³

Bu mevzu ile alakalı olarak güneşin ve ayın birbirlerine yakınlaşmaları üzerinde de duran Bursevî, bu durumlarda ayın, kendisinde hiçbir eser kalmayacak şekilde güneşin

²⁹ Vâni Mehmed Efendi, *Arâisü'l-Kur'ân ve Nefâisü'l-Furkân ve Ferâdisü'l-Cinân*. Eser, Atif Efendi Kütüphanesinde yazma olarak 256 numara ile kayıtlıdır.

³⁰ Kendisine müracaat ettiğimiz *Tevilatu'n-necmiye* adlı eserde ilgili surenin tefsiri mevcut olmadığından Bursevî'nin naklettiği bilginin kaynağını tespit edemedik.

³¹ Bursevî, 6/237-238.

³² eş-Şems 91/2.

³³ Bursevî, 10/440.

ihtişamında ve nurunda fani olduğunu ifade etmektedir. Buna göre kıyamete kadar güneş ile ay arasında meydana gelen karşı karşıya gelme ve ayrılma esnasında ay kendinden bir şey kaybetmeksizin güneşin nuru ile kemal bulmakta ve bununla varlığını devam ettirmektedir. Güneş ve ay arasındaki bu ilişkiden yola çıkan müellif, insânî kemâlî ekmelî hakîkatin de ilâhî kemâlî ekmeli hakîkatin nurunda ve taayyününde tamamen kendi nûrundan ve taayyününden fânî olduğunu açıklamaktadır. Bu durum öyle bir hal alır ki artık zât-ı ahâdiyyet ve cem'iyet-i mutlaka mertebesinde meydana gelen ilahî vuslat sırasında yani ilâhî kemâlî ekmeli hakikat karşısında insânî hakîkatin hiçbir nişanı kalmamakta ve böylece insânî hakikat ilâhî hakîkatin nuru ve taayyünü ile bâkaya ermektedir. Bursevî, güneşin ve ilâhî nûrun kemal sınırına kadar tedrîcen tecellîsinin, ayda ve insân-ı kâmilde zuhûru sırasında her ikisinin bakâsını kemale erdirdiği gibi, bu nurun tedrîcen her ikisinden gizlenmesi esnasında ise her ikisinin fenâsının tamamlandığını ifade etmektedir. Bunların bekasının Allah'ın cemalinin bastının, fenasının ise Allah'ın celalinin kabzının bir neticesidir. Nitekim “...Daraltan da genişleten de Allah'tır ve O'na döndürüleceksiniz. ...”³⁴, “... Aksine O'nun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir...”³⁵, “Hepsine, bunlara da ötekilere de rabbinin ihsanından kesintisiz veririz. Rabbinin ihsanı sınırlı değildir”³⁶ âyetleri de bu hakikate işaret etmektedir.³⁷

3.3. Güneş, Ay ve Yıldızlar-Hz. Peygamber, Diğer Peygamberler ve Ümmet

Birçok âyette ısının ve ışığın kaynağı olan güneş çeşitli vasıflarıyla zikredilmektedir. Bu meyanda Bursevî, *Keşfü'l-esrâr* adlı işârî tefsirden³⁸ naklederek Hz. Peygamberi güneş olarak vasfetmektedir. Nitekim Nebe suresinde yer alan “*Orada alev alev yanan bir kandil meydana getirdik*”³⁹ âyetinde güneşin kandil olarak zikredildiği bilgisini aktaran müellif, Hz. Peygamberin de kandil olarak nitelendirildiğini, güneşin göklerin kandili, Hz. Peygamberin yeryüzünün kandili; güneşin dünyanın kandili, Hz. Peygamberin ise dinin kandili; güneşin felek menzillerinin kandili, Hz. Peygamberin felek mahfillerinin kandili; güneşin suyun ve toprağın kandili, Hz. Peygamberin canların ve gönüllerin kandili olduğunu ve güneşin doğması ile insanların uykularından uyandığını, Hz. Peygamberin zuhuru ile de insanların yokluk uykusundan uyanıp varlık sahasına geldiklerini ifade etmektedir.⁴⁰

³⁴ el-Bakara 2/245.

³⁵ el-Mâide 5/64.

³⁶ el-İsrâ 17/20.

³⁷ Bursevî, 10/441.

³⁸ İsmi zikredilen esere ulaşılammıştır.

³⁹ en-Nebe 78/13.

⁴⁰ Bursevî, bu ifadeleri Farsça olarak nakletmiştir. (Bursevî, 7/199) Dolayısıyla söz konusu bilgileri *Rûhu'l-beyân*'ın çevirisinden kaynak olarak verdik. İsmail Hakkı Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, çev. Ali Namli ve diğerleri,

Bursevî, bazen Hz. Peygamberle diğer peygamberlerin konumlarını beyan etmek üzere güneş ve yıldızları bir metafor olarak kullanmaktadır. Nitekim Kalem suresinde yer alan “*Muhakkak sen yüce bir ahlak üzeresin*”⁴¹ mealindeki âyetin tefsirinde böyle bir yola başvurmuştur. Hz. Peygamberin diğer peygamberlerdeki ahlaki meziyetleri kendisinde cem ettiğini, kendisinin uyan değil ancak kendisine uyulan olduğunu belirten Bursevî, daha çok ahlak üzerinde yoğunlaşmakta, Hz. Peygamberi bir güneş gibi değerlendirmekte, kadrini kimsenin idrak edemeyeceğini, yüz yirmi dört bin peygamberin derecelerinin onun yanında yıldızlar gibi olduğunu ifade etmektedir. Buna göre nasıl ki güneş battığı vakit yıldızlar gece vakti ışıklarını güneşten alarak parlarlarsa tıpkı bunun gibi Hz. Peygamber de batın olduğunda diğer peygamberler onun nuruyla zuhura gelmektedir. Diğer peygamberlerin nurlarının Hz. Peygambere ait olduğunu ve nurlarını ondan aldıklarını belirten Bursevî, nasıl ki güneş doğduğunda yıldızlar kayboluyorsa tıpkı bunun gibi Hz. Peygamberin suret âlemine teşrifi ile birlikte diğer peygamberlerin kaybolduğunu ifade etmektedir.⁴² O, bu açıklamalarıyla diğer peygamberlerin ve getirdikleri hükümlerin artık hükümsüz kaldıkları düşüncesinde olduğunu ortaya koymakta ve sadece Hz. Peygamberin ve getirdikleri hakikatlerin meşru ve makbul oluşuna dikkat çekmektedir.

Ahzâb suresinde bu mevzuyu daha da müşahhas hale getiren Bursevî, “*Ey peygamber! Seni tanık, müjdecî, uyarıcı, izniyle Allah’a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik*”⁴³ mealindeki âyetleri tefsir ederken *Kasîdetü’l-bürde*’den “Hz. Peygamber Allah’ın fazlı olarak tüm âlemlere doğan bir güneştir. Diğer peygamberler ise karanlıklarda insanları aydınlatan onun yıldızlarıdır”⁴⁴ şeklinde bir beyit nakletmektedir. Müellif, devamında o yıldızların nurlarının, güneş battığı vakit müşahede âleminde görülen nice ilim ve hikmetler olduğunu ifade etmektedir. Fakat güneş zuhur ettiği vakit artık o yıldızlar kaybolmaktadır. İşte Hz. Peygamberin getirmiş olduğu din de diğer dinleri neshetmekte ve hükümlerini ortadan kaldırmaktadır.⁴⁵

Bursevî Hz. Peygamber ve ümmeti arasındaki konumu da güneş ve ayla ilişkilendirmekte ve bu duruma Ahzâb suresinde dikkat çekmektedir. Nitekim “*Ey peygamber! Seni tanık, müjdecî, uyarıcı, izniyle Allah’a çağırıcı ve etrafını aydınlatan bir ışık olarak gönderdik*”⁴⁶ mealindeki âyetleri yorumlarken tüm şeri ilimlerin, tarikatın faydalarının, marifet nurlarının ve hakikatın sırlarının Hz. Peygamberin ümmeti

---

İstanbul: Erkam Yayınları, 2013, 15/431.

⁴¹ el-Kalem 68/4.

⁴² Bursevî, 10/105-108.

⁴³ el-Ahzâb 33/46.

⁴⁴ Şerefuddin Muhammed b. Said b. Muhammed el-Büseyri, *Burdetü’l-medîh*, Daru’d-Turasi’l-Bûdilmî, ts. s. 11.

⁴⁵ Bursevî, 7/197.

⁴⁶ el-Ahzâb 33/46.

içerisindeki âlimlerde zuhura geldiğini, tüm bunların onun zatında aynen mevcut olduğunu belirtmekte ve burada ay ve güneşi misal göstererek ayın nurunu güneşten aldığını, lakin güneşin nurunun aynen sabit olduğunu ifade etmektedir.⁴⁷

Müellif, Zümer suresindeki “Allah kimin gönlünü İslâm’a açmışsa o, rabbinden gelen bir nur üzere olmaz mı? Allah’ı anma konusunda kalpleri katılmış olanlara ise çok yazık! Onlar apaçık bir sapkınlık içindedirler”⁴⁸ âyetini tefsir ederken bu defa peygamberlerle sıddıkları mukayese sadedinde güneş, ay ve yıldızları misal göstermektedir. Âyette geçen “nur” kavramını izah ederken Müslümanların ilim ve marifet haricinde bir nurunun ve saadetinin olmadığını, müminlerin her birinin kendine mahsus bir marifetinin bulunduğunu ve ancak bu marifetlerin farklılığına göre birbirlerinden ayrıldıklarını ifade eden Bursevî, kimi müminlerin nurlarının her yönü aydınlattığını, kimi müminlerin nurlarının ise sadece kendi çevrelerini aydınlattığını belirtmektedir. Devamında avam kesiminin iman nurlarının olduğunu ve bu nurun mum ışığına benzediğini dile getiren müellif, avam içerisinde de nurları kandil gibi aydınlatan kimselerin bulunduğunun altını çizmektedir. O, daha sonra havasın özelliklerine temas etmekte, sıddıkların nurlarının derece farklarına göre ay ve yıldızların nuru gibi olduğunu, peygamberlerin nurunun ise güneşin nuru gibi ve hatta daha parlak olduğunun altını çizmektedir. Nitekim güneş ışığında tüm ufuklar aydınlığa kavuşmaktayken mum ışığında ise evin sadece bir köşesi aydınlanmaktadır. Buradan inşirah ve inkişaf mevzuuna geçiş yapan Bursevî, göğüslerin marifetlere açılması/inşirah ve kalplere melekûtun genişliğinin açılmasının/inkişaf birbirinden farklı olduğunu zikretmektedir.⁴⁹

Ruhu'l-beyan'da bazen Hz. Peygamber güneşe ahadiyet makamı ise aya teşbih olunmuştur. Nitekim Ahzâb suresindeki “Muhakkak Allah ve melekleri Peygambere salât ederler. Ey iman edenler, siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selâm verin”⁵⁰ âyetinin tefsirinde Bursevî, ismini vermediği bazı kimselerden naklederek bir kimsenin salavat getirmek suretiyle nübüvvet-i Ahmediye makamını selamladığı, ona tevessül ettiği ve yakınlaştığı zaman ancak bu şekilde Hz. Peygambere salavat, taat, yakınlık, vesile ve icabetin husule geleceğini, zira o kimsenin sadece bu münasebetle ahadiyet hazretine/makamına yaklaşabileceğine vurgu yapmakta ve devamında aya yaklaşmanın güneşe yaklaşmak gibi olduğuna çünkü ayın güneşin aynası ve güneş ışıklarının parlama mahalli olduğunu belirtmektedir.⁵¹ Bu ifadelerinden müellifin ahadiyet makamına yaklaşmayı Hz. Peygambere yaklaşmak olarak değerlendirdiği

⁴⁷ Bursevî, 7/197.

⁴⁸ ez-Zümer 39/22.

⁴⁹ Bursevî, 8/95.

⁵⁰ el-Ahzâb 33/56.

⁵¹ Bursevî, 7/224.

anlaşılmaktadır. Bu da ahadiyet makamının sadece Hz. Peygambere ait oluşundan ileri gelmektedir. Zira bir kimsenin makamına gitmek, o makamın sahibine yakın olmayı gerektirmektedir. Bundan dolayı Hz. Peygamberin makamına yakınlık Hz. Peygambere yakınlık olarak değerlendirilmiştir.

3.4. Güneş ve Ay-Hakikat ve Şeriat

Rûhu'l-beyân'da güneş ve ay, hakikatı ve şeriatı anlatmak üzere bazen birer misal olarak zikredilmektedir. Allah'ın tüm nebâtî, madenî ve hayvanî tabîatlar üzerinde güneşe tam bir hâkimiyet verdiğini, Allah'ın iradesi ve emri mucibince güneşin bitkileri yetiştirme özelliği sayesinde bitki yaşamının devam ettiğini, güneşin olmadığı takdirde hiçbir bitkinin meydana gelemeyeceğini ve dünyada tat ve lezzetin kalmayacağını belirten Bursevî, Yunus suresinde geçen “*Güneşi aydınlatici/ziya, ayı ise aydınlık/nur yapan, yılların sayısını ve hesaplamayı bilesiniz diye ona menziller belirleyen O'dur. Allah bütün bunları hikmet ve fayda esasına göre yarattı...*”⁵² âyetinin yorumunda müşşidi Osman Fazlı Efendi'nin bir yazısından özetle konuya dair malumat nakletmektedir. Buna göre Fazlı Efendi ehli tevhidin, biri hakikat güneşinin nuru ile diğeri şeriat ayının nuru olmak üzere iki nur arasında bulunmakta, bu kimselerin hakikat gündüzi geldiği vakit onun güneşinin nuru ile şeriat gecesi geldiği vakit ise şeriat ayının nuru ile aydınlanmaktadır. Yine ehli tevhîd iki nur sahibi olup nurdan nura gider ve nur ile nura uçar. Ehli tevhidin hali tecelli ve istitâr/gizlenme arasında bulunmaktadır. Onların ruhlarına, kalplerine ve sırlarına ilahi nur tecelli ettiği vakit bu nur onlara yeterli olup başka bir şeye ihtiyaç duymazlar. Bazen ehli tevhidin kalbinden hakikat güneşinin nuru gizlendiğinde o vakit onun mukabili olan şeriat ayının nuru devreye girer ve bu ehli tevhide yeterli gelir.⁵³

3.5. Güneş ve Ay-Temkîn ve Telvîn Makamları

Tasavvufta makamlar arasında yer alan Temkîn, Allah dostlarından tahkike ermiş kimselerin kemal mahallinde ve en yüksek derecede ikamet etmelerine denir. Bir başka ifade ile temkin, ilahi huzurda karar kılmaktır. Temkînde bulunan kimse durumlar ve olaylar karşısında hiçbir şekilde hal olarak bir değişim göstermez.⁵⁴ Telvîn ise kuldaki hallerin sürekli değişiklik göstermesine denilmektedir.⁵⁵ Bursevî, tefsirinde güneşi Temkîn, ayı da telvîn makamı olarak değerlendirmektedir. Nitekim Enbiya suresinde yer alan “*Geceyi ve gündüzi, Güneş'i ve Ay'ı yaratan O'dur. Onların her biri kendi yörüngesinde*

---

⁵² Yunus 10/5.

⁵³ Bursevî, 4/13-14.

⁵⁴ Ebu'l-Hasen Seyyid Ali b. Osman el-Hucvûrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, thk. Ahmed Abdurrahim es-Sâyih, Tefvik Ali Vehbe, Mektebetü's-Sekafeti't-Diniyye, Kahire, 2007/1428, ss. 411-412.

⁵⁵ Ebu'n-Nasr Abdullah b. Ali b. Muhammed es-Serrâc, *el-Luma*, thk. Abdulhalim Mahmud, Abdubâkî Surûr, Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, Mısır, 1960/1380, s. 443.

yüzmektedir”⁵⁶ âyetinin tefsirinde *Keşfu’l-esrar* adlı eserden nakille ehli işaret katında gece ve gündüzün, arif olan kimselerin kabz ve bast haline bir alamet olduğunu, kimi zaman celal sultanının arifteki insanlık tabiatının kökünü koparıp çıkarmak için onu kabz kabzasıyla tutup kabzettğini, ev sahibi olan cemalin ise kimi zaman bir kimseye nimet sofrasından ikbal nimeti verebilmek için fazilet ve kerem yaygısına oturttuğunu dile getiren müellif, güneşin ehli tevhidin nişanı ve alameti olduğunu, temkîn ve istikamet nimetinden dolayı hazret-i şuhudda Allah’ın cemalini müşahede ettiğini, bu meyanda Hz. Ali’nin de “*perde kalkacak olsa yakînîm ziyadeleşmezdi*” şeklinde bir yargıda bulunduğunu zikretmektedir. Devamında kimi zaman artıp kimi zaman eksilmesi nedeniyle ayın da Telvîn ehlinin nişan ve alameti olduğunun altını çizen Bursevî, aniden vahdet şimşeginin nurunun belirmesiyle ayın yok oluverdiğini, bir başka anda ise câmiyyet rumuzunun ziyâdeliğinden dolayı dolunay mertebesine ulaştığını beyan etmektedir.⁵⁷

4. Güneşin ve Ayın Mucizeye Konu Oluşu

Kur’ân’da birçok âyette geçen ve tasavvufta önemli bir yere sahip olan güneşi tefsirinde çeşitli yönleriyle işleyen Bursevî, kimi zaman onun mucize ve kerametlere konu oluşuna da temas etmektedir. Nitekim Enbiya suresinde geçen Hz. Süleyman ile ilgili “*Şeytanlar (cinler) arasından da onun için dalgıçlık ve daha başka işler yapanlar vardı. Biz onları gözetim altında tutuyorduk*”⁵⁸ mealindeki âyetin tefsirinde *Te’vilâtü’n-necmiyye*’den naklederek insanın kemal sıfatlarından birinin, o kişinin peygamberden ve velilerden olan ricalin derecesine ulaştığında, bulunduğu makama göre Allah’ın, melekût ve mülk âleminde bazı ulvî ve süflî varlıkları o kişinin emrine amade kıldığını belirten Bursevî, süflî varlıklardan rüzgar, cinler, şeytanlar, kuşlar, madenler ve bitkiler gibi birtakım varlıkların Hz. Süleyman’a boyun eğdiklerini, yine kendisi zamanı geçmek üzere olan namazını edat etmesi için ulvî varlıklar içerisinde yer alan güneşin geri döndüğü bilgisini nakletmektedir. Bununla birlikte o, Hz. Davut’a dağların, kuşların, demirin ve taşların boyun eğdiğini, hatta onun bu taşlarla Câlût’u öldürdüğünü ve ordusunu yendiğini beyan etmekte, diğer peygamberlere de süflî ve ulvî varlıklardan bazılarının boyun eğdiğinin, bununla birlikte Hz. Peygambere ise tüm süflî ve ulvî varlıkların boyun eğdiğinin altını da çizmektedir.⁵⁹ Burada güneşin ulvî varlıklar arasında değerlendirilmiş olması dikkatlerden kaçmamaktadır.

Mevzuya yine Hz. Süleyman ile ilgili Sad suresinin “*“Onları bana geri getirin” dedi;*

⁵⁶ el-Enbiyâ 21/33.

⁵⁷ Bursevî, 5/475.

⁵⁸ el-Enbiyâ 21/82.

⁵⁹ Bursevî, 5/511.

bacaklarını ve boyunlarını sıvazlamaya başladı"⁶⁰ âyetinin tefsirinde de temas eden müellif, burada güneşin mucizeye konu oluşuna dair bir rivâyet nakletmektedir. Buna göre bir gün Hayber topraklarındayken ikindi vaktinde Hz. Peygamber, Hz. Ali'nin dizine başını koyup uykuya dalıvermiş ve güneş batana kadar uyumuştur. Namazın Allah'a itaat olduğu ve O'nun elçisine hizmetin de aynı şekilde Allah'a itaat olduğu düşüncesiyle hareket eden Hz. Ali, Hz. Peygamberi uykudan uyandırmaya kıyamadığı için ikindi namazının vaktini geçirmiş ve haliyle namazı eda edememiştir. Güneş batınca Hz. Peygamber uyanmış ve Hz. Ali vakit geçtiği için ikindi namazını eda edemediğini ona bildirmiştir. Hz. Peygamber Allah'a güneşi geri getirmesi için dua etmiş, bunun üzerine Cebrail Allah'ın emri ile Hz. Ali'nin namazı kılması için batan güneşi tekrar geri getireceğini Hz. Peygambere haber vermiş, akabinde de bunu gerçekleştirmiş ve böylece Hz. Ali ikindi namazını eda etmiştir. Bu olaya ashab da şahit olmuş, bazıları batan güneşin tekrar geri gelmesi ile birlikte Medine'deki yapıların duvarlarının güneşin ışıklarıyla yeniden aydınlandığına şahit olmuşlardır.⁶¹

Bursevî, güneşin battıktan sonra hapsedilip döndürülmesi olayının birkaç defa gerçekleştiğini, burada onun hapsedilmesinden kastın hareketsiz bir şekilde durması, döndürülmesinden kastın ise battıktan sonra geri dönmesi olduğunu beyan etmektedir. O, güneşin Hz. Davud, Hz. Süleyman ve Hz. Musa'nın halifesi Yuşa b. Nûn için hapsedildiğini, bununla birlikte Hz. Peygamber için de iki defa bu durumun gerçekleştiğini belirtmektedir. Nitekim bunların biri Hz. Peygamber miraç olayını anlatırken Kureyş kervanının geleceği günü haber vermiş, o gün gelince Kureyşliler imtihan etme maksatlı kervanın gelip gelmeyeceğini beklemeye koyulmuşlar, güneş kaybolmaya veya doğmaya yüz tuttuğunda Hz. Peygamber güneşin doğmaması veya batmaması için dua etmiş ve güneş, kervan gelinceye kadar sabit kalmıştır.⁶² Bir diğeri ise Hendek savaşı esnasında gerçekleşmiştir. Bu rivâyete göre Hz. Peygamber savaş durumunda olduğu için ikindi namazını kılamamış, güneş batmaya yakinken güneş durdurulmuş ve böylece namazı vakti çıkmadan kılabilmiştir. Bazı rivâyetlerde ise namazı güneş battıktan sonra kıldığı şeklinde bilgilere rastlanmaktadır.⁶³ Bursevî, vermiş olduğu bu bilgileri, sahih oldukları konusunda hiçbir tereddüt etmeksizin nakletmektedir.⁶⁴ Onun bu nakillerinden, güneşin mucizeye konu olduğunu kabul ettiği açıkça anlaşılmaktadır.

---

⁶⁰ Sâd 38/33.

⁶¹ Ebu'l-Fazl İyâz b. Musa, *eş-Şifâ bi ta'rifî hukûki'l-Mustafa*, 2013, ss. 347-348. Rivâyetin sıhhati ile ilgili tartışmalar için bakınız: Kadı İyaz, s. 347, 4. Dipnot.

⁶² Beyhaki, *Delail*, 2/404.

⁶³ Buhârî, *Cihâd*, 98; Müslim, *Mesâcid*, 202, 206; Tirmizî, *Tefsir*, (2), 31; Nesâî, *Salât*, 14; İbn Mâce, *Salât*, 6; Müsned, I, 79, 81.

⁶⁴ Bursevî, 8/30-31.

Öte yandan Bursevî, Kamer suresinin hemen başında yer alan ve sureye de ismini veren “*Saat yaklaştı ve ay yarıldı*”⁶⁵ âyetinin tefsirinde bu defa ayın mucizeye konu oluşu mevzuu üzerinde durmakta ve burada muarızlara bir mucize olarak gece vakti ayı parmağıyla ikiye ayırdığını haber veren nakillere⁶⁶ yer vermektedir.⁶⁷ Ayın ikiye ayrılma mucizesinin apaçık bir olay olduğunu belirten müellif, bunu kıyamet vaktinin yaklaştığının bir alameti olarak görmektedir.⁶⁸

Sonuç

Tasavvufun ana kaynağı olan Kur’ân-ı Kerim, içerisinde sonsuz ilim ve hikmet madeni barındırması hasebiyle inişinden bugüne değin mutasavvıfların daima gündeminde olmuş ve maneviyat yolculukları esnasında onlara rehber olmanın yanı sıra zevk ve ilham kaynaklığı yapmıştır. Âyetlerde geçen pek çok kavram, sufinin manevi dünyasında derin ve daha hassas batını manalar olarak yeniden anlam kazanmak suretiyle Kur’ân ile insan arasındaki bağı daha güçlü hale getirmiştir. Bu meyanda 18. yüzyılda yetişen mutasavvıflardan biri olan İsmail Hakkı Bursevî, Kur’ân’ın işârî manaları üzerine yoğunlaşmış geniş hacimli meşhur *Rûhu’l-beyân* adlı eserini kaleme almış ve burada âyetlerin barındırdığı kavramlardaki ilim ve hikmetleri açıklamak suretiyle Kur’ân ile insan arasındaki canlı ve güçlü bağı kurmuştur. Onun, üzerinde açıklamalara yer verdiği güneş, ay ve yıldızlar bu kavramlar arasında yer almaktadır.

Bursevî, tefsirinde güneş, ay ve yıldızları, onların işârî manalarını açıklamak ve bu gök cisimlerini birtakım hakikatleri açıklamak için bir metafor olarak kullanmak gibi iki şekilde ele almaktadır. Zira bunda güneşin, ayın ve yıldızların sahip oldukları özelliklerin rolü oldukça büyüktür. Güneşin sürekli çevresini ısı ve ışık yönüyle daima etkilemesi ve hayatın ana kayağı oluvermesi, ayın geceleyin karanlıkları aydınlatması ve güneş ortaya çıkınca kaybolması, yıldızların da tıpkı ay gibi güneşin varlığı karşısında kaybolmaları ve gece olunca tekrar açığa çıkmaları bu özellikler arasındadır. Söz konusu özellikler *Rûhu’l-beyân*’da genel hatlarıyla ruh, kalp, nefis, makam, kemâlât, hakikat, marifet, şeriat, peygamber ve diğer insanların birbirleriyle olan ilişkileri ve birbirlerine göre konumlarını anlatmada önemli işlevler görmüştür diyebiliriz. Bunun yanında Allah’ın sıfatlarının ve isimlerinin mazharı olan mevzu bahis gök cisimleri taayyün mertebeleri arasında da zikredilmiş ve bu silsilenin tamamlayıcı birer unsuru olarak görülmüştür.

---

⁶⁵ el-Kamer 54/1.

⁶⁶ Kadı İyâz, ss. 344-346.

⁶⁷ Bursevî, 9/264-265.

⁶⁸ Bursevî, 9/267.

Kaynakça | References | مصدر

- el-Amasî, Muhammed b. Kasım. *Ravzatu'l-ahyari'l-müntehab min rebî'l-ebrar*. Haleb: Daru'l-Kalemi'l-Arabi, 1423.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u's-sahîh*. nşr. Muhammed Zühêyr b. Nasr. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-beyân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Ruhu'l-beyan*. Çev. Ali Namı ve diğêrleri. İstanbul: Erkam Yayınları, 2013.
- el-Bûseyrî, Şerefuddin Muhammed b. Said b. Muhammed. *Burdetü'l-medîh*, B.y.:Daru'd-Turasi'l-Bûdîlmî, ts.
- Ebu'l-Fazl İyâz b. Musa, *eş-Şifâ bi ta'rîfi hukûki'l-Mustafa*, B.y.: B.y.y, 2013.
- el-Hucvûrî, Ebu'l-Hasen Seyyid Ali b. Osman. *Keşfu'l-mahcûb*. thk. Ahmed Abdurrahim es-Sâyih, Tevfik Ali Vehbe. Kahire: Mektebetü's-Sekafeti't-Diniyye, 2007/1428.
- Karadayı, Osman Nuri. "İbnü'l-Arabi'de Güneş-Ay-Yıldız Sembolizmi". *EKEV Akademi Dergisi* 25/86 (2021), 449-466.
- Müslim b. Haccâc. *el-Câmiu's-sahîh*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1374/1955.
- Nesâî, Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Sünenü'n-Nesâî bi şerhi'l-hâfız Celâlüddîn es-Suyûtî ve hâşiyeti'imâmî's-Sindî*. 8 Cilt. Halep: Mektebetü'l-Matbûati'l-İslâmîyye, ts.
- Necmuddîn el-Kübrâ, Ahmed b. Ömer b. Muhammed. *et-Te'vîlâtü'n-necmiyye fi tefsîri'l-işârî ve's-sûfi*. Thk. Ahmed Ferid el-Mizyâdî. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, 2009.
- es-Serrâc, Ebu'n-Nasr Abdullah b. Ali b. Muhammed. *el-Luma*. thk. Abdulhalim Mahmud, Abdubâkî Surûr. Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, 1960/1380.
- et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali el-Hakîm. *el-Câmi'u'l-kebîr*. Thk. Beşşâr Avâd. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1419/1998.
- Vânî Mehmed Efendi, *Arâisü'l-Kur'ân ve nefâisü'l-furkân ve ferâdisü'l-cinân*. İstanbul: Atıf Efendi Kütüphanesi, 256.